

2008. január 26. Szakmai-tudományos fórum: A cél szentesíti az eszközt? Merre tart a világ?

Kolláth György

alkotmányjogász, c. egyetemi docens:

www.kollath.com, www.kollath.hu

Kommunikációs Bermuda-háromszög: Alkotmány, politika, felelősség

Hölgyeim és Uraim! Tisztelt Ifjú Sajtóbarátok!

Egy gyenge pillanatomban igent mondtam a mai előadás-felkérésre. Főmenüje egy sci-fi-ízű kulcsszó: **az igazmondás** a politika és a jog Prokrusztész-ágyában?! Tudják: belefektetik, s ha hosszú: megcsönkítják, ha rövid: kinyújtják! Változatlan ritkán marad. 20 perc példakon, idézeteken szemléltetett mondókát kíván. Következik néhány kulcsmondat, majd hozzájuk pár rövid kommentár. Közben helyenként előállok egy-két mérsékelt konklúzióval.

1) Klasszikus latin idézettel nyitok. *Non omne licitum est honestum*. Kb, annyi, mint: *nem minden dolog tisztességes, amit megtenni szabad*. A jogászok azt mondják: az etikai mérce - lám! - felette áll a jogi szankcióval minimálisan elvárt magatartásnak. Főleg így volna ez választott, bizalmunkkal megtisztelt példaképeink, képviselőink esetében. Nekik nem a joguk, hanem az etikai-politikai felelősségük, számonkérhetőségük több mint a közembereké. Mégpedig, függetlenül attól, hogy erről egy szó nincs az Alkotmányban.

Köztudott: hazudni erkölcsstelen, de en bloc jogilag nem tilos. A jogszerűség és a hitelesség sokszor nem esik egybe. Ugyanez a helyzet a jog és az igazság fogalom-párjával is. Deák Ferenctől idézik cinizmust sejtve (tévesen) ezt a mondatot: *igazságot a mennyben szolgáltatnak, itt a Földön legfeljebb jogot. Törvénszerű pedig*. Még hozzátéhető: a modern világban, s napjaink Magyarországon is *távolodik egymástól a jog és az igazság*, nemigen tudnak egymással mit kezdeni. Növekszik a vádalku-típusú, felszínes, formális, gyors „lerendezések” száma, de a végsőkig, a kifáradásig, a nép közönyéig elhúzódó kázusoké is. Nem teljesen új dolog ez.

2) A minőségi cinizmus időtálló alpművében G.B.Shaw: Politikai ÁBÉCÉ c. könyvében a 430. oldalon ez áll: *Minden csodáról szóló tündérmese hazugság, de ha a hazugság népszerűvé válik, akkor lehetetlen leleplezni. Hiába hoznak ellene hivatalos bizonyítékot, a tudatlan nép elhiszi, és terjeszti, az újságok egymásról másolják, amíg hinni akarnak benne. Azután természetes halállal kimúlik. De a haláluk nagyon lassan következik be, eltarthat másfél évszázadig is, amire abból következtetek, hogy gyerekkoromban leleplezett hazugságok még most, életem vége felé is /a könyv kiadási dátuma: 1944! Az előadó! / fel-felűnnek. Az államférfi legyen résen velük szemben. A kormány érdekében felhasználhatja a hazugságokat, mint Cesare Borgia, de ha hinni talál bennük, ugyancsak pórul járhat. Lord Melbourne, aki Viktória királynő tanácsadója volt, mikor trónra lépett, kabinetjének egyik ülésén elállta az ajtót és így szólt: 'Nem bánom, akármekkorát hazudunk, de ezt a termet egyikünk sem hagyhatja el, amíg meg nem egyezünk, hogy mindnyájan ugyanazt hazudjuk.'*

Akár igaz ez a történet, akár nem, a legbecsületesebb államférfi is úgy kormányozza népét, hogy mondja meg neki azt, miben jó, ha hisznek, akár igaz, akár nem... Egy társaságban (éppen Albert Einstein egészségére ittunk) azt mondtam, hogy a vallásnak mindig igaza van, a tudomány mindig téved.

Az angol félműlt ad tanulságokat. Purifikátori dühhel nem jutunk messzire! A demokráciához gondolkodó, véleményét formáló, érvelő-vitázó demokraták kelleneek, nem pedig a szappanoperákat alig értő tömegek. *Két megjegyzés:* a) az a szép, egyben a megfajthatatlan erő a demokráciában, hogy habár számban és arányaiban több benne a naiv, populizmussal szédíthető ember, mint az akadémikus, az egész együttvéve mégsem ostoba. b) habár igaz, hogy a meggyőző kommunikációban egyszerűen, a 9-10 éves gyermek szintjén érdemes beszélni, de tévedés, hogy ilyenek is kell tekinteni a választókat.

3) Evezünk is honi vizekre! Történelmi és alkotmányossági felvetésektől is zengett az ég 2006 őszétől 2007 elejéig.

Az utcai szélsőség a maga törvényenkívüliségét *az örök időre szóló ellenállási jogból* származtatta: hibásan. Utána néztem. A szövegű valóság tragikomikus magyar átokkal szembesít. 800 éve megbundázták, modern műszóval: elszűrták a nevezetes jogdogmát.

Ez itt Corpus Iuris Hungarici /Magyar Törvénytár/ legelső kötete, idősávja az 1000-1526 közötti törvényalkotás. Kiadta a Franklin Társulat Budapesten, 1899-ben. Az Aranybulla latin és magyar nyelvű tükör-fordítású szövege - lábjegyzetekkel sűrűn ellátva - a 130. oldalon, így kezdődik: „*Második Endre Király Dekrétoma, A Ki Jeruzsáleminek mondatik.*”

A preambulum 2. § ok és üzenet: „*A miért hogy országunk nemeseinek és másoknak is szent István királytól szerzett szabadságát némely királyok hol tulajdon haragjok bosszújából, hol gonosz, avagy önnön hasznokat szerető emberek hamis tanácsadásából, sok pontban hatalmasul megrontották vala, azért a nemesség gyakorta sürgető könyörgésekkel zaklatta felségünket, és előttiünk való királyai fülét /sic!- a szerző/ az ország állapotjának megjobbításából.*” Van áthallása korunkra mindennek.

Tallóztatva a 31 cikkelyből álló, 16 oldal terjedelmű művet, csuda dolgokat, olykor dermesztő mondatokat találunk. Pl.:

6. cikkely: „Továbbá, összepártolkodásból a nép tolvajnak senkit ne kiálthasson, mint eddig szokta vala.”

Az **ellenállási záradék**: a 31. cikkely 2. §: „Hogyha pedig mi vagy az utánunk következő királyok közül valaki ezen mi szerzésünknek ellene járna vala, ez a levél adjon szabad hatalmat mind a püspöknek, mind más jobbágyuraknak és országunkbeli nemeseknek mindnyáján és egyen-egyen, jelevalóknak és jövendőbelieknek és az ő megmaradékoknak, hogy mind nekünk, mind az utánunk következő királyoknak minden hűtlenség szegényvallása nélkül ellenállhassanak és ellentmondhassanak mind örökké.”

1. lábjegyzet: E §-t hatályon kívül helyezte az 1687. IV. tv.

A szöveg **megbundázására utal a 3. §. lábjegyzete**. A záró-rendeletkezés ui. felsorol számos, név szerint jelölt püspököt, akikre ma azt mondanánk: a jegyzőkönyv hitelesítői. Köztük van egy bizonyos **Vincze nyitrai püspök** is, de a jogi glosszázó megjegyzi: „Vincze nyitrai püspök neve teljességgel helytelenül került a szövegbe, minthogy ily nevű püspököt Nyitrán csak jóval később, 1260-1270 között találunk.

Következtetés jön. Lám, az örök időre szóló ellenállási jog megjelenítésének elszúrt módja. Ne siessünk az ítékezéssel!

4) Ki más következhetné, mint **Churchill**. Tudvalévő, hogy aktív politikusként háromszor váltott pártot, s egyben politikai filozófiát. Ő erre pusztán azt mondta: átment a pallón. Azt is mondta: nem az a fő, hogy változott a nézetem, fontos, hogy mindig igazam legyen. Sőt: tett egy bántó-hamis megjegyzést Gandhiról, hogy az csak egy félmeztelen, indiai fakír. Önmagáról viszont: a történelem kegyes lesz hozzám, hiszen nagyrészt én írtam.

Nála sem mindig esett egybe a szó és a tett, a kényes etika és az elvhű következetesség. Hogyan lehet az, hogy mégis életében a legnagyobb angolnak tekintették, lovaggá ütötték, az USA tiszteletbeli polgárává emelték, Nobel-díjat kapott? **Két mozzanat** felel erre:

65 évesen, a saját szavai szerint nyugdíjogosultként 1940 májusában harcba szólította Angliát, imígyen: „**A múltban nem értettünk egyet és civakodtunk: most egy kötés fog össze bennünket – háborúzni, míg ki nem vívjuk a győzelmet, soha nem hódolni be a szolgaságnak és a gyalázatnak, bármibe kerül, bármilyen fájdalmas lesz.**” A vér, veríték és könnyek katartikusan őszinte ígérete felemelte az angolok fejét. Arra nézve pedig, hogy **pálfordulása ellenére miért volt a XX. század meghatározó személyisége két tartalmi idézet** következik:

a) Huszonkét évesen, 1897. júliusában egy fiatal katonatiszt elmondta élete első nyilvános beszédét, mélyen átérezve a társadalmi lelkiismeret követelményeit. Íme!

„**A parlament nehézkes ugyan, de nem tunya. Egy igen fontos törvényjavaslat fekszik előtte hazánk munkásembereiről. Ha önök úgy gondolják, pimaszság ilyen fiatalon e tárgyról szólnom, remélem, az ifjúság makacs lelkesedésének számlájára írják a dolgot. Ez a törvényjavaslat a veszélyes szakmában dolgozó munkások megoltalmazását célozza a szegénységtől arra az esetre, ha munkaadók szolgálatában sérülést szenvednének. Amikor a radikálisok próbálkoztak egy ilyen indítvánnyal, és kudarcot vallottak, 'A munkaadók felelősségéről' címet adták neki. Figyeljék csak meg, mennyivel jobban csinálják az ilyesmit a toryk. Mi úgy nevezük: 'Törvényjavaslat a munkások kártalanításáról, és ez sokkal szebben hangzik. Nagy reformlépés ez a törvényjavaslat... A számítások szerint ebben az országban évente 6000 munkás hal meg és 250.000 szenved különböző sérüléseket. Szörnyű végösszeg ez, nagyobb, mint akár a leghatalmasabb ütközeté. Nem állítom, hogy a múltban nem bántak jószívűen és körültekintően a munkásokkal alkalmazóik, ám ez a törvényjavaslat kivonja a kérdést a jótékonyág futóhomokjáról, és szilárdan a törvény sziklájára helyezi...A radikálisok, akik sosem elégedettek a liberálisokkal, de mindig liberálisan bánnak a más pénzével, azt kérdezik, miért nem vonatkozik mindenkire. Ez rávall a radikálisokra – a hebehurgya, mohó, kelekótya radikális politikára. Azt az embert juttatja eszembe, aki, hallván, hogy a szellőztetés jó dolog, háza összes ablakát kiveri, aztán elviszi a reuma. A konzervatív politika nem ilyen. A konzervatív politika alapvetően kísérletező politika – a „nézz oda, mielőtt ugranál” politikája: és ugrani sem feltétlenül muszáj, ha kézre esik egy létra. A mi haladásunk éppen azért biztos és állandó, mert lassú.**”

Empátia, okos érvelés, biztos előrejutás, humor, és jutalmául lelkes fogadtatás – **110 évvel ezelőtt**. Aztán a lényeg: a hitelesség, a nép bizalma nem néhány ügyes-ügyetlen kitételen múlt és alapult, hanem az életút, a teljesítmény egészen.

b) Figyeljék meg a dátumot: 1946. szeptember 19, Zürich! A majd' 80 éves Churchill szinte keresztes „háborút” indított egy **Egyesült Európa feltámasztásáért** a II. világháború romhalmazából, merészen kijelentve:

„**És most olyasmit mondok, ami meg fogja döbenteni önöket. Az európai család újratermelésének első lépése Franciaország és Németország partneri viszonya kell, hogy legyen. Csakis így nyerheti vissza Franciaország Európa erkölcsi vezetőjének szerepét. Európa nem támadhat fel egy lelkileg nagy Franciaország és egy lelkileg nagy Németország nélkül. Ha jól és tisztességesen építjük fel, az Európai Egyesült Államok struktúrája olyan lesz, hogy egyetlen állam anyagi ereje kevésbé fog számítani.**”

5) Rémes ellenpont következik. Ez egy 1968-ban kiadott jogi kari tankönyv, mely a 35-36. oldalán a **szocialista és a burzsoá igazság-fogalom és jogi követelmény-rendszer eltéréseit, sőt az előbbi magasabb-rendűségét taglalja**. Szemelvényezek belőle: „A szocialista igazságosság elemei közül különös jelentősége van a tárgyi

valóságot helyesen tükröző *objektív igazság* (a Pp. 1952. évi szövege szerint: 'anyagi igazság, a II. Ppn. alapján kibocsátott szöveg szóhasználatára szerint: igazság) megállapításának. A szocialista polgári eljárásjog kötelességévé teszi a bíróságnak, hogy aktív kezdeményező tevékenységet fejtessen ki a valóságos tényállás, a felek valódi jogai és egymáshoz való viszonya kiderítésére. A burzsoá polgári eljárásjogi tudomány lényegileg tagadja az objektív igazság polgári perbeli megállapíthatóságának lehetőségét, sőt egyes szélsőséges elméletek ezt nem is tekintik a bíróság feladatának. Az ilyen állásfoglalások tulajdonképpen tükrözik a tőkés rendszer elvei alapján megszervezett polgári per valóságos helyzetét... a bíróságot általában passzivitásra kárhóztatja, lényegileg a felek által összehordott peranyagra, tényekre és bizonyítékokra szorítja, és ez által a tárgyi valósággal ellentétes ítélet hozatalára kényszeríti. Az ilyen ítélet azután csak formailag lesz összhangban a valósággal, tehát csak az ún. alaki igazságot fogja szolgálni.... A szocialista polgári eljárásjog álláspontja ezzel ellentétes... A bíróságnak a bizonyítási teher alakulásától függetlenül hivatalból is törekednie kell arra, hogy az igazság kiderítését biztosító tényállás megállapításra kerüljön... törvényességi óvás benyújtására gyakran épp azért kerül sor, mert a bíróság nem tett eleget az objektív igazság megállapítására vonatkozó kötelességének. Idézet bezárva! Hasonló elvi-elméleti kíváncságot anno létezett a polgári bírások körén kívül is – vajmi kevés sikerrel, és életszerű eséllyel!

Mire volt jó ez a szemléltetés? Arra, hogy jelezzem: lehet ugyan magasztos elveket, etikai posztulátumokat, önfényező, hamis dogmákat törvénykönyvekbe merevíteni. Lehet ezzel úgy tenni, mintha a jog elrendezte volna a bonyolult élet-, és érdekviszonyok egészét, kioktatta és kiosztotta volna a vitában állók mindegyikét, sőt magát a bírót is, és jól tette - ám a **paternalizmus és a pótcselekvés visszaüt**. A tárgyi valóság, a hétköznapi érdek, az erőviszonyok különbözősége stb. megkerüli vagy kiköpi azt a regulát, amit akceptálni a jogeset érintettjeinek nem áll érdekében. Miért tudhatná a közhatalom jobban ezt-azt, mint azok, akik bőrre, erszényre, idegeire megy a játék?! A magasabb rendűséget nem hirdetni, hanem tettekkel valóra váltani szükséges. Az emberi méltóság jogának része az önrendelkezés, azt pedig csak a legritkább esetben írhatja felül kényszerű, szankcionált állami előírás.

Mit mond erről az Alkotmánybíróság? „Az igazság, az igazságosság és a joguralmi rend érvényesítése sajátos (egymással tartalmában nem feltétlenül egybeeső) viszonyban áll. Az anyagi igazságosság jogállami követelménye a jobbiztonságot szolgáló intézményeken és garanciákon belül maradván valósulhat meg. Az anyagi igazság érvényesülésére éppúgy nem biztosíthat alanyi jogot az Alkotmány, mint ahogy arra sem, hogy egyetlen bírósági ítélet se legyen törvénysértő.”

Következtetésül, leegyszerűsítve: a jogállam céljai és feladatai.. garanciákat nyújtó intézményeken keresztül jutnak érvényre. Ilyen főként a rendes és a rendkívüli jogorvoslat. A jogviszonyok igazságtalan eredménye önmagában nem érv a jobbiztonsággal szemben...”**Az Alkotmány valóban nem azt garantálja, hogy a bírói eljárás eredménye minden esetben helyes lesz, de azt garantálja, hogy ne szülessen olyan törvényi szabály, amely ezt eleve kizárja.**”

Enyhe csavarral ezt vonatkoztathatjuk a közpolitikára, mint jogterületre is. Alkotmányos garancia nincs az igazmondó, felelős, őszinte és hiteles politikára, de arra van, hogy az - még inkább annak a hiánya - rejtve ne maradjon. Arra is van, hogy a hiteltelenség a plurális választásokon értékítéletet kapjon. És arra is van biztosíték, hogy ki-ki alkotmányos jogaival élve kimondjon egy kellemetlen igazságot, és végigvigyen egy vele kapcsolatos procedúrát. Ennek pozitív diódája a sajtószabadság, negatív kimenetele pedig a „mi volt az előbb, a tyúk vagy a tojás” népszavazási tragikomédiája.

Bermuda- háromszög? Igen, abban az értelemben, hogy megszűnt az egyarcú, felülről ránk oktroyált, kényelmes igazságok-hamisságok kora. Néha eltűnik a lényeg, a szó-infláció elkeni, évekig nem látjuk tisztán azt, ami igazán fontos. De tudjuk: a plurális demokrácia lassú, nehézkes, ritkán hatékony és nem is olcsó. H. Kelsennek igaza van: demokrácia és (abszolút) igazság egymást kizáró fogalmak. Csak éppen nála jobbat eddig nem találtak.

Alkotmányunk, közjogi rendszerünk - habár bennük egy szó nincs az igazmondás kötelességéről - a keretet tisztán megadja. Kormányfőt, minisztert feyelmi felelősségre vonni képtelenség, normális helyen előbb eltávolítják. Élő, létező politikai felelősség kellene ott, ahol jogit, pláne büntetőjogit vizionálnak engesztelhetetlen ellenfelek. Volt már itthon - nem is rég - hogy politikai okból börtönnel, bitóval folyt a számonkérés. Ne rendszerhibát, se törvényi korrekciókat sürgessünk, hanem tartsuk rajta szemünket és kezünket jogállami intézményeinken, állítsuk meg erőzójukat. A választék nem tetszőleges: plurális, demokratikus jogállam, vagy valamilyen színű és formájú diktatúra, avagy amorf anarchia.

Zárásul villaámkérdések és –válaszok: A jogállamban van a jó célt szolgáló alkotmánysértés, és bármilyen eszköz megengedett? Nem! A jogállam főként mennyiségi, avagy minőségi kategória, követelményrendszer? Főleg az utóbbi! Igaz-e: a jogállam lényege mindenki korlátozott közhatalmi kompetenciája? Igen! Szabad-e a jogállamban a politikailag, társadalmilag hasznos jogsértés? Tilos! A jogállam ui. nem machiavellista!

Végül a jogállamban együtt fontos a kiszámíthatóság és a beszámíthatóság.